

Roomsche in Oost

Lezing Cultuurhistorisch Café 27-02-2026

*Wij, **Kees Verboom** en **Eppo Groenewold** zijn burenen van het klooster aan de Dekenroesstraat en wij hebben ons met en namens de buurt tegen de verbouwing verzet. Daarom hebben we ons verdiept in de geschiedenis van onze buurt.*

Rond 1900 bloeide het Katholieke leven in Oost uitbundig. Binnen een straal van nog geen 200 meter: een kolossale kerk, vijf katholieke scholen, een katholieke begraafplaats en een klooster. Anno 2026 resteert nog slechts het kloostergebouw.

Als burenen zijn we hier op een bijzondere manier mee verbonden. Zo genoten we jarenlang van het gezang van de **franciscaner paters**, hun gemoedelijke aanwezigheid en de groene, verstilde kloostertuin. Nu wordt het pand tot vijftien appartementen omgebouwd. We hadden - net als de buurt - graag gezien dat het gebouw in tact was gebleven. Daar hebben we ons destijds hard voor gemaakt.

Foto: Klooster met kloostergang (links) vóór de verbouwing

Ons verhaal vandaag gaat erover hoe het op deze plek tot dat klooster is gekomen. Ofwel, waar komen toch al die katholieken in Oost vandaan?

Katholiek in de Middeleeuwen

Ons verhaal begint niet bij Christus, maar wel in de middeleeuwen. Utrecht was ommuurd en vier poorten leidden uit de stad. Aan onze kant was dat de Gelderse of **Wittevrouwenpoort**.

De naam kwam van het **Wittevrouwenklooster**. Dat stond tot **1710** tussen Wittevrouwenstraat en Plompetorengracht.

Het gebied buiten de Wittevrouwenpoort heette de stadsvrijheid **Buiten de Wittevrouwenpoort** of ook wel Groot Covelwade. Dat is alles tussen Grift en Stadsbuitengracht, zeg maar tussen Alexander Numankade, Berekuil en het Hieronymushuis.

Het is ingesteld door bisschop David van Bourgondië in het jaar **1456**.

Het gebied binnen de muren was maar klein in vergelijking tot alles erbuiten. Het buitengebied was opgedeeld in vijftien buurten. Dunbevolkt, maar bij de vier poorten was er iets meer leven. Hier bevonden zich kloosters, een steenfabriek, molens, boerderijen, tuinderijen en hofsteden.

De bewoners in deze **stadsvrijheden** hadden geen stadsrechten. Ze moesten poortgeld betalen om binnen te komen. Alleen bij gevaar konden ze wel bescherming achter de muren krijgen. Men sprak ook wel van **Buitengerecht**. Dat hield in dat kleine rechtspraak in de buurt plaatsvond door de schout, maar grotere zaken in de stad zelf.

Een aardig weetje over dit gebied is dat het buiten de Wittevrouwenpoort behoorlijk sompig was door de vroegere loop van de Rijn en de Vecht. De percelen in dit onontgonnen veengebied waren nog niet herverkaveld toen de stad in **1139** besloot de **Biltse Steenstraat** aan te leggen in een rechte lijn naar De Bilt. Dat ging schuin door alle bestaande percelen heen. Dat is de reden dat zoveel straten schuin op de Biltstraat uitkomen. Overigens, toen het wat drukker werd, kwam er in **1402** ter beveiliging van het Gerecht Buiten Wittevrouwen een extra stadspoort bij de Gildbrug. Dat was de **Gildpoort**. De wijk lag nu achter water en een poort.

Goed, terug naar ons thema.

Het was de tijd voor de **reformatie**, dus iedereen was van huis uit katholiek. Dan ging je naar de kerk. Voor deze kant van de stad was dat de **Buurkerk**, die wordt al in **1131** genoemd omdat hij toen in brand vloog. Een belangrijke verandering voor de paar bewoners van ons Buitengerecht was de bouw van het **Heilig Kruis Gasthuis**. In **1408** eerst provisorisch, maar vier jaar later met nieuwbouw compleet met een kapel. Het lag zeg maar tegenover de Jumbo op de Biltstraat. Dat scheelde zondags een heel stuk lopen.

De Buurkerk verleende toestemming voor alle geloofshandelingen. Er mochten in en buiten de kapel ook doden worden begraven. In de kapel bevond zich een relict van het kruis van Christus. Tot groot geluk van de gelovigen en van de financiën bleek het zieken te kunnen genezen. Dat zorgde voor vele pelgrims en rijke klandizie.

Reformatie

Tegen zulke en veel ergere praktijken kwam de reformatie in het geweer. De nieuwe manier van geloof beleven kreeg veel aanhangers, ook in Utrecht. En dat terwijl Utrecht in het noorden het centrum van de katholieke wereld was.

Natuurlijk was er voor die nieuwlichters nog geen kerk waar je zondags naartoe kon. Sterker nog: alles wat afweek van het katholieke geloof was verboden, streng verboden. Maar bloed kruipt waar het niet gaan kan: buiten de stadspoorten waren wel boomgaarden waar zogenaamde **hagenpreken** werden gehouden, zoals door **Schele Gerrit** voor de Tolsteegpoort.

Na de beeldenstorm van **1566** wees de stadhouder ook bij ons een plaats aan voor het nieuwe geloof – ik citeer - *om haer sermoenen te doen buiten de Witte-Vrouwe-porte vast onder de stad aen het singel*. Zeg maar, schuin tegenover de schouwburg. De plek hoogde men op met zand, zodat de vrouwen op de grond konden zitten. De locatie werd bekend als **Op 't Zand**. Er kwamen massa's mensen af op die hagenpreken. Veel edelen en het stadsbestuur stonden open voor het reformatorisch geluid.

Zo niet de keizer, **Karel V**, die bang was dat zijn rijk met het nieuwe geloof uiteen zou vallen. En nog veel minder zijn zoon **Filips II**, die de aanhangers letterlijk te vuur en te zwaard bestreed. Filips was verantwoordelijk voor Spanje, de koninkrijken Milaan en Napels, de Nederlanden en voor de Nieuwe Wereld. Maar nergens was de wetgeving tegen kettters zo streng als in de Nederlanden.

Karel V (1500-1558)

Filips II (1527 - 1598)

Hij gedroeg zich als een Iraanse ayatollah en stuurde **Alva** hierheen, die vreselijk tekeer ging en de Raad van Beroerten in het leven riep. In de negen jaar dat die Raad actief was, zijn er 10.000 veroordelingen tegen protestanten geweest en 1100 executies. Daar kwamen nog eens 2000 executies bij, die de katholieke inquisitie op haar geweten had. Utrecht kreeg het hierbij stevig voor de kiezen. Er werden 288 calvinisten geëxecuteerd op een bevolking van 27.500 inwoners.

Het wakkerde het verzet alleen maar aan. Tot uiteindelijk in **1579** in de kapittelzaal op het Domplein de **Unie van Utrecht** werd ondertekend, een militair verbond tussen Holland, Zeeland, Utrecht, Gelre, Groningen en Friesland tegen Spanje met haar katholieke dwingelandij. Dat was een groots moment. Echter, in **1580** krabbelt **Rennenberg**, de katholieke stadhouder van Groningen terug en sluit zich weer aan bij Spanje. Nu zijn de rapen gaar!

Er heerste de laatste jaren in de Nederlanden een wankel vertrouwens evenwicht tussen katholieken en protestanten. Daar had **Willem van Oranje** zich steeds voor ingezet, maar het verraad van Rennenberg deed de deur dicht.

De Utrechtse burgerwacht eiste de verwijdering van alle katholieken uit de stad, en een verbod op de katholieke godsdienst. Het inmiddels protestantsgezinde stadsbestuur wist de

Staten van Utrecht ervan te overtuigen, dat de uitoefening van de rooms-katholieke godsdienst moest worden verboden. Katholiek werd gelijk gesteld aan heulen met de vijand. Op **18 juni 1580** werd het verbod vanaf het Stadhuis verkondigd. Alle katholieke kloosters, kerken en gasthuizen werden door de stad in beslag genomen. De **Jacobikerk, Geertekerkerk, Buurkerk, Janskerk, Catharijnekkerk, Nicolaaskerk** en de **Domkerk** kwamen hierdoor eerst leeg te staan. Een deel werd overgedragen aan de protestanten, kloosters werden afgebroken of als opslag gebruikt. Kloosterbibliotheken vormden het begin van de Universiteitsbibliotheek, de Catharinakerk werd kazerne enz.

Concreet:

- Het werd priesters zowel in de stad als in de stadsvrijheid verboden kerkelijke functies te verrichten
- Priesters en religieuzen mochten zich in het openbaar niet meer in religieuze kleding vertonen
- Samenkomsten waar de mis werd opgedragen waren verboden
- Kerken en kloosters vallen aan de staat

Ook in de andere provincies gold het verbod, maar het hakte er nergens zo in als in Utrecht, Utrecht als het centrum van de katholieke Nederland.

Eén derde van de stad was tot dan toe in bezit van kloosters, kerken en gasthuizen. Hun gebieden waren ommuurd, verboden voor burgers en er golden eigen regels. Dat werd nu allemaal opgeheven.

De **gilden** baalden al langer van het katholieke wereldje: kloosters waren valse concurrenten met hun goedkope arbeidskracht. Ze waren stinkend rijk en betaalden niet mee aan de stadsverdediging.

In nog geen vijftien jaar waren de rollen omgedraaid: niet de reformatie was verboden, maar het oude roomse geloof. Echter met één groot verschil: er heerste in de Unie van Utrecht wel vrijheid van geweten. Geen katholiek werd gedwongen gereformeerd te worden, alleen de bijeenkomsten waren verboden.

Er is van **Carolina Lenarduzzi** een mooi boek verschenen over dit thema: Katholiek in de republiek. Ze schrijft: *Katholieken mochten geloven wat ze wilden, zolang ze hun godsdienstige overtuiging maar voor zich hielden.*

In de praktijk moesten de katholieken zich nu een weg zoeken: De gelovigen zaten opeens zonder kerk, zonder priester en zonder sacramenten Hoe nu verder?

Maar toch, ook hier gold: het bloed kruipt waar het niet gaan kan. Men zocht elkaar op in huiskamers en herbergen. Dat zullen al gauw grotere groepen zijn geweest. Men denkt dat in deze begintijd in Utrecht ongeveer de helft van de inwoners katholiek is gebleven, de andere helft was dus protestants geworden, maar dat gold vooral binnen de muren.

Daar buiten hield men meer vast aan hoe het was. De schatting is dat Buiten de Wittevrouwenpoort 75% nog steeds het oude geloof aanhing.

De vorige keer zei Robbert Jongerius (of was het Jos) al: ***binnen de stad zaten de protestanten, erbuiten de katholieken.***

Het geluk was dat met name in Utrecht en Amsterdam niet veel scherpstrijpers zaten. Daarvoor moest je in Leiden en Dordrecht zijn. Toch moest men oppassen. De schout had de opdracht katholieke bijeenkomsten te verstoren, in **1608** kreeg hij daarvoor zelfs twee man extra personeel. Dat verstoren gebeurde echter meer binnen de stadsmuren dan daarbuiten.

Lenarduzzi schrijft *dat anders dan historici eerder aannamen, de katholieken op inventieve en creatieve wijze hun geloof beleden en erin slaagden het levend te houden.*

Ze concludeert op grond van haar onderzoek *dat de katholieken gedurende de tijd dat ze onderdrukt werden, bepaald niet de rol van willoze slachtoffers speelden, maar hun lot in eigen handen namen.*

Ze hadden in **1723** zelfs tijd voor een kerkscheuring, waardoor je nu ook **Oud-Katholieken** had. Helemaal na **1648** toen de vrede met Spanje was getekend, was er geen reden meer om de katholieken van heulen met de vijand te betichten.

Het stof was sowieso al veel eerder neergedaald.

De paus had hier niks meer te vertellen, behalve dan dat hij de Nederlanden tot missiegebied had verklaard, de zogenaamde **Hollandse Zending**. Aan het hoofd stond een vicaris voor al het geregeld ter plaatse.

Dat was **Sasbout Vosmaer**. Al in **1583**, dus drie jaar na het katholiekenverbod, ging hij aan de slag. Het was een fanatieke katholiek, die het hoofd van **Balthasar Gerards**, de moordenaar van Willem van Oranje op sterk water had staan en meenam naar Rome om hem heilig te laten verklaren. Maar daar had de paus geen zin in.

Goed, deze Vosmaer deelde de stad in in **acht parochies**: vier binnen en vier buiten de stadsmuur. Daarbij moet je bedenken dat de hele organisatie opnieuw opgetuigd moest worden binnen de beperkte speelruimte van de wet.

Nu terug naar onze buurt.

Pastors

Vosmaer benoemde de eerste pastoor in het Buitengerecht Wittevrouwen in **1611**. Het was **Adrianus Colffius**. Hij woonde in de stad en trok voor de zielzorg aan de oostkant van de stad naar buiten tot in het Gooi. De drost aldaar, verantwoordelijk voor recht en orde, maakte hem het leven behoorlijk zuur. Dit was **Pieter Cornelis Hooff**, de grote dichter.

Pastors Buyten de Wittevrouwenpoort

1611	Adrianus Colffius.
1637	Herman van Honthorst
1647	Petrus van der Cloes
↕	↕
1886	Deken Roes

Met onderbrekingen is de volgende pastoor in ons gebied **Herman van Honthorst**, de broer van Gerard, de schilder. In **1637** werd Herman pastoor in Utrecht Oost.

Op Paasavond, 24 april **1641** trok hij naar het huis van ene Eelgis Gerritz buiten de Wittevrouwenpoort waar hij temidden van een grote vergadering de mis celebreeerde. Dat weten we omdat de onderschout er een einde aan maakte en Van Honthorst 6 weken gevangen zette. Daarna vertrekt hij naar elders.

Ook nog in **1681** is er een keer een inval, nu *ten huysen van de Pompemaecker*, waar men een geheel voor de roomse eredienst toegeruste schuur aantrof: *er was een uitgang 'in verscheyden hoven ende eene steeghe*.

We konden nog niet vinden waar dat precies geweest is.

Meestal wordt de schout actief als er door gereformeerde predikanten geklaagd wordt over paepse stoutigheden.

Hoe het ook zij, in **1647** wordt **Petrus van der Cloes** pastoor in het Buitengerecht en vanaf dat moment wordt het ambt ononderbroken doorgegeven.

Waar kwam men buiten de Wittevrouwenpoort zoal samen?

We konden de volgende plekken terugvinden:

Schuilplekken van samenkomst

< 1580 - 1656	Heilig Kruis Gasthuis
1641	bij Eelgis Gerritsz
	de boomgaard van Eelgis
1681	bij de 'Pompemaecker'
1686 - 1739	Hofstede Santhoff
1739 - 1798	Biltsche Steenstraat

Ten eerste in het Heilig Kruis-gasthuis, dus tegenover de Jumbo.

De kapel zou in **1579** afgebroken zijn, maar hij komt op latere tekeningen nog gewoon voor, sterker de stad probeert heel lang tevergeefs de bijeenkomsten daar te verbieden.

Zo is er een dienst op de feestdag van het Heilig Kruis op **3 mei 1628**, waar boeren uit omliggende dorpen op bedevaart naartoe komen. Buchelius zegt: het waren 'hele wagens vol'. Het stadsbestuur sprak over '*growlicke affgoderie*'.

Twee maanden later kregen de regenten van het gasthuis de instructie om alle religieuze beelden te verwijderen. Hier bleef het niet bij, andere decreten volgden.

Alle pogingen van de stadsoverheid ten spijt bleven de beelden en andere aanstootgevende ornamenten op hun plek.

Op **7 maart 1636** dicteerde het geïrriteerde stadsbestuur dat alle katholieke overblijfselen voor 11 maart dienden te worden verwijderd. De katholieken reageerden niet.

Dit gehacketak ging nog jaren door. Het laatste gedocumenteerde incident stamt uit **1656**. Daarna wordt het gasthuis een oude vrouwenhuis. Het wordt in **1817** opgeheven. Er komt een hooischoor in en later een wapenopslag met kanonnen voor de deur. In **1833** wordt het gesloopt. Einde van een roemrijk verleden.

- We zagen bijeenkomsten bij Eelgis Gerritz, daar was die inval in **1641**.
- (Eelgis had buiten de Gildpoort ook nog een boomgaard. Dat was naast landgoed Compostel, waar nu St Barbara is. Daar vonden ook vieringen plaats)
- En we weten dus van een inval bij de Pompemaeker in **1681**.

Maar toen eindigde het opgejaagd leven wel zo'n beetje. Men streek neer in de schuur van **hofstede Santhoff** aan het eind van de Oude Kerkstraat. Dat zou uiteindelijk de vaste plek van de parochie worden. De schuur was zeker vanaf **1686** echt ingericht als kerk zonder dat dat van buitenaf zo duidelijk te zien was, een schuilkerk dus. Het was zo'n 100 jaar na het verbod op de katholieke eredienst.

Pastoor **Jacobus van Swieten** woonde direct om de hoek op de Biltse Steenstraat. Zo'n 50 jaar lang, namelijk tot **1739** vinden hier kerkdiensten plaats. Dan verhuist de kerk naar de andere kant van de Biltse Steenstraat. Dat heeft ons wat hoofdbrekens gekost.

Dat zit zo.

Stoffel Stoffelzn Schenck is eigenaar van de schuur, waar men bijeenkomt en van het huis van de pastoor, maar ook van **herberg het Boompje**. Dat ligt sinds **1637** aan het eind van de Maliebaan op de plek van Villa De Oorsprong, zeg maar bij de bushalte op de Biltstraat.

Nu hebben de annalen het er steeds over dat de kerk met de pastoor in **1739** naar herberg het Boompje verhuist en dat zou hier schuin tegenover de Oude Kerkstraat zijn. Het Boompje kan volgens ons niet hier en ook 200m verderop liggen.

Wij denken nu dat het terrein van het Boompje reikte van waar nu **Villa De Oorsprong** ligt tot aan de stoplichten bij de Poortstraat en dat het huis dat er stond toebehoorde aan de eigenaar van het Boompje en dat zo het spraakgebruik is ontstaan: we verhuizen naar het Boompje.

Stoffel vond het goed dat na zijn dood de goegemeente met zijn pastoor naar zijn andere terrein verhuisde en zo gebeurde het. Sindsdien sprak men over den Santhoff als de Oude Kerk en het weggetje erheen als de Oude-Kerksteeg.

Dat werd in **1880** de **Oude-Kerkstraat**. Het gebouwtje aan de straat werd pastorie. Daarachter lag een grote schuur. Dat werd de kerk en daar achter lag een groot stuk warmoezeniersland. Alles waar nu Deken Roes-, Adriaan-, Sweelinckstraat en de scholen liggen. Het torentje zat er overigens in die tijd nog niet op, want dan leek de schuur te veel op een kerk.

Reconstructietekening van de katholieke kerk aan de Biltstraat, met links de schuur waarin aanvankelijk de schuilkerk gevestigd was en rechts de herberg Het Boompje die later gebruikt werd als pastorie. Tekening: Frans Kopp/ Archeologisch en Bouwhistorisch Centrum, Utrecht (1993).

Die schuur had echter z'n beste tijd gehad.

En de stad wilde ook geen ongelukken en gaf toestemming op die plek een echte kerk te bouwen, maar wel zonder uiterlijke kenmerken. Twintig jaar later, in **1759** was het af, een compleet kerkgebouw met een dubbele rij zuilen en met van binnen alles erop en eraan.

Was het nog steeds een schuilkerk? Ja, maar op z'n Nederlands: gedoogd.

We hopen nu over de Franse tijd heen, op 1 uitzondering na:

In **1798** werd in de grondwet van de **Bataafse Republiek** de scheiding van kerk en staat vastgelegd. Dat was het begin van gelijkberechtiging van alle religies. Toen de Fransen wegwaren is dat zo gebleven.

Uiteindelijk werd in de grondwet van **Thorbecke** in **1848** alles goed verankerd. Zodat de katholieke hiërarchie in **1853** hersteld kon worden, compleet met een **Utrechtse aartsbisschop, Johannes Zwijssen**, die weliswaar in Brabant ging wonen, maar wel de eerste aartsbisschop sinds **1580** was en de eerste waar we een foto van hebben. Hij kwam niet naar Utrecht, omdat de regering dat nog niet zag zitten.

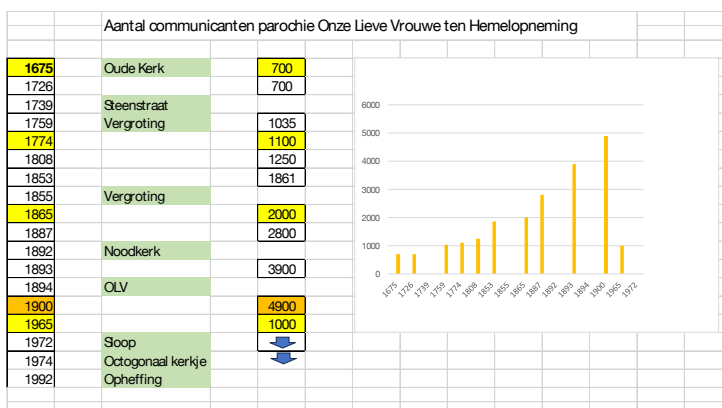

Terug naar de kerk aan de Biltsche Steenstraat. Het zelfbewustzijn was al stevig, maar nam na de Franse tijd alleen maar toe. Men wilde een eigen begraafplaats. Die kwam er in **1818** op de ruime eigen grond achter de kerk.

Vervolgens in **1821** staat in de boeken, *dat pastoor Walter op het schamele rieten dak zijner kerk een toren liet bouwen, bescheiden voorzeker, maar toch een toren die het hoofd naar de wolken beurde.* 't Was het eerste baken van dit soort dat weer in Utrecht verrees.

Als je nu naar de aantallen kijkt, vindt er halverwege de 19^e eeuw een **bevolkingsexplosie** plaats. In **1823** begint de sloop van de stadsmuur. Utrecht breidt uit, de landbouw doet aan schaalvergroting met machines, daar zijn minder mensen nodig en handel, ambachten en industrie lokken mensen naar de stad.

Wat heeft dat voor invloed op het aantal gelovigen? Heel veel. Er vindt een enorme groei plaats. Bij deze getallen moet je bedenken dat het alleen om de leden boven de twaalf jaar. Kinderen zijn niet meegeteld en men was behoorlijk kinderrijk. De kerk barst uit haar voegen.

Overigens heet de kerk nog steeds Kerk Buiten de Wittevrouwenpoort, maar in **1834** lezen we voor het eerst **Onze Lieve Vrouwe ten Hemelopneming**.

De kerk barst dus uit haar voegen. Of zoals men destijds zei: *bij den aanhoudenden groei der kudde werd de schaapskooi veel te eng*

In **1855** verdwijnt de pastorie en wordt er aan de straatkant een dwarsschip aangebouwd plus een kloeke toren. We vonden spijtig genoeg alleen een plaatje van het interieur.

Maar ook dat is niet voldoende.
De begraafplaats was al te klein.

We lezen:

Tegen de onverdragelijke lijkluht, die, naar men beweerde, het R.C. kerkhof ontwikkelde, waren in de nieuwsbladen klachten geuit.

De inspectie vond dat dat wel meeviel, maar toch werd in **1875 St. Barbara** in gebruik genomen en het oude kerkhof achter de kerk werd in **1893** geruimd. Dat gebeurde niet erg piëteitsvol en ook niet zo secuur.

De moeder van Van Hulzen wist namelijk nog te melden dat de straatjeugd met de doodshoofden aan het voetballen was. En twee maanden geleden moest de Stedin achter het klooster een sleuf graven en kwamen er nog eens 80 schedels naar boven ...

Er kwam niet alleen een nieuwe begraafplaats, maar ook een totaal nieuwe kerk, een van de grootste in Nederland met **1400 zitplaatsen**. Daarvoor wordt eerst op de oude begraafplaats een met pannen gedekte noodkerk gebouwd. Dus waar nu het schoolplein is.

Onze Lieve Vrouwe ten Hemelopneming Kerk

Twee jaar later in **1894** wordt de nieuwe kerk ingewijd. Na al die jaren religieuze onderdrukking grijpt men terug op de bouwstijl van de middeleeuwen: lekker hoog, veel ornamenten, mooie spitsramen met glas in lood, het moet een Gesamtkunstwerk worden, en dat lukt.

In de neogotiek zijn twee namen leidend: **Pierre Cuyppers** en **Alfred Tepe**. Tepe was de huisarchitect van de katholieken. Hij is de bouwheer van de OLV-kerk. **Otto Mengelberg** zorgde voor het Maria-altaar en **Heinrich Geuer** voor het glas in lood. Min of meer tegelijk kwam de St Josephkerk (Ebbers, **1901**) aan de Draaiweg af en de **Aloysiuskerk (1907)**

Scholen

Met de enorme bevolkingstoename kwamen er ook massa's kinderen in de wijk. Er was nog geen leerplicht, want de leerplichtwet stamt uit **1901**.

Maar onderwijs voor iedereen werd wel belangrijk gevonden. Zeker voor katholieken die pas vanaf **1853** op alle maatschappelijke gebieden een inhaalslag konden maken. De grote motor in de wijk voor kerk en onderwijs was de pastoor van de OLV-kerk: **pastoor Roes**, toen nog geen deken.

Uit verscheidene erfenissen was er geld beschikbaar gekomen voor zowel de nieuwe kerk als voor scholen. Daarmee kon men in de Adriaanstraat een onderwijzerswoning en 5 klaslokalen bouwen.

In januari **1888** begonnen daar een hoofd- met drie hulponderwijzers en 423 kinderen, jongens en meisjes gemengd. Toch waren er wel twee afdelingen, namelijk een voor min- en onvermogenen en een voor de gegoede stand.

Het geheel groeide als kool. Er werd besloten op het terrein van het oude kerkhof echte **schoolgebouwen** neer te zetten. Daarnaast vond men al een tijdje dat het voor de meisjes eigenlijk beter was als zij van zusters les kregen.

Daarvoor deed de parochie een beroep op de **Zusters van Amersfoort**.

20. De eerste school aan de Adriaanstraat (nr. 26), ontwerp van de voorgevel, Alfred Tepe, 1887 (HUA 4006, inv.nr. 4270-44-140).

De Zusters van Amersfoort

In **1819** werden zeven jonge vrouwen door de Zusters van O.L. Vrouw van Namen in hun instituut opgenomen. Ze kregen daar een religieuze en pedagogisch vorming. In **1823** keerden ze terug naar Nederland en vestigden zich in de Muurhuizen te Amersfoort.

Zo ontstond de congregatie **La Pédagogie Chrétienne** met als voornaamste doelstelling het geven van onderwijs. Hun logo betekent: Ik ben de Beschermster van de Christelijk Opvoeding

Nu, deze congregatie was door pastoor Roes benaderd om naar Utrecht te komen. De orde was daartoe bereid, citaat: *“mits zij een ruim gesticht mocht bouwen op eigen grond, voor eigen rekening en tevens voor elders werkzame zusters”*.

Zo ontstond een **stadsklooster**, het zogenaamde **Liefdesgesticht**, voor een deel hoog ommuurd met een besloten wandeltuin en een eigen moestuin. De wandeltuin was bedoeld om ongestoord te bidden en te contempleren, de moestuin droeg bij aan de onafhankelijkheid van de wereld.

Architect **Gerard Ebbers** had het mogen bouwen, net als de twee scholen en de uitbreiding van de school aan de Adriaanstraat. De nieuwe scholen hadden in één keer hun personeel voltallig. Ebbers was leerling van Tepe. Tepe zelf lag niet meer zo lekker, vandaar dat de eer hem te beurt viel.

In het Liefdesgesticht was ook een eenvoudige kapel op de eerste verdieping met gebrandschilderde ramen. Alles was gemeenschappelijk: de keuken, de verblijfsruimte en de slaapzaal. Maar zo waren de zusters het ook gewend.

In **1902** werd alles in gebruik genomen: de zusters het klooster en de kinderen de twee nieuwe scholen, vastgebouwd aan de oude.

21. De eerste school aan de Adriaanstraat (nr. 26), met links de zijgevel van School A (1901), die evenals de uitspringende verbinding (1904) tussen beide scholen, is ontworpen door Gerard Ebbers, 1905 (HUA Beeldbank).

Voor wie waren die drie scholen bestemd?

De Adriaanstraat bleef nog gemengd. De nieuwe scholen aan de Badstraat en de Pallaesstraat waren voor de meisjes en de zusters.

1902		kinderen	zusters	Onderwijzers
Adriaanstraat				
Vanaf 1888 J/M	Lager Ond.			
	2 afdelingen: gegoeden/minvermogend	423		4M
vanaf 1904 J/(M)	LO en Uitgebreid LO	442		11 M + 1 V
	Handwerksonderwijs			1 juf
	Zangonderricht			
J/M	Bewaarschool (3-6; voor armen)	120	2	

Badstraat			
M	Lager onderwijs	206	6
	Bewaarschool (3-6; J/M)	77	2
	Naaischool	18	1

Pallaesstraat			
M	LO en Uitgebr. LO	49	3
	Voor meer goeoden		
	Bewaarschool (3-6)	13	1

1909 - Reorganisatie: splitsen Jongens/Meisjes	
Adriaanstraat 26 - J	
School C	gewoon LO
minvermogenden	met avondschoon herhalingsonderwijs
Adriaanstraat 24 - M	
School A	gewoon LO
minvermogenden	met voorber. klas <6 jr
Badstraat 9 - J	
School D	gewoon LO en Uitgebreid LO
middenstand en de meer goeode stand	
Badstraat 7 - M	
School B	gewoon LO en Uitgebreid LO
middenstand en de meer goeode stand	met voorber. klas <6 jr
	met naaischoon incl leren knippen ondergoed en wolgoed
Pallaesstraat 3 - M	
School E	gewoon LO en Uitgebreid LO en voortgezet onderwijs
uit den goeoden stand	met voorber. klas <6 jr

Wat opvalt is dat het standsverschil ook in **1902** behouden blijft:

- De Adriaanstraat voor de armen,
- de Badstraat voor de middenstand en
- de Pallaesstraat voor de beter gesitueerden.

De zusters zorgden overal voor de crèche, die toen **bewaarschool** heette: twee zusters voor 120 arme kinderen en een zuster voor dertien rijke.

In **1909** vindt er een reorganisatie plaats. Had men in **1902** nog niet alle jongens en meisjes gescheiden, nu wel en worden de gebouwen aan Adriaan- en Badstraat in tweeën gesplitst.

Zo ontstaan er vijf scholen. Afkomst blijft een belangrijk criterium
Kon dat zomaar? Nee!

De inspectie maakte tegen dat laatste bezwaar met het argument:
“de verdeling der Leerlingen geschiedt niet naar leeftijd of vordering, maar naar stand of ge Goedheid”

Daarvoor werd de staatsbijdrage per leerkracht met 50 gulden gekort.
Hier heeft de kerk tot aan de RvS tegen geprocedeerd, maar nul op het rekest gekregen, ondertekend door Koningin Emma. Dat is verheugend.

Het is de bloeitijd van het roomse leven in de wijk. De Badstraat krijgt nu ook een verbinding met de Biltstraat, zodat de scholen van alle kanten bereikbaar zijn.

Dit alles blijft voorspoedig gaan, tot na de oorlog. De zuilen zijn nog springlevend, maar niet lang meer.

Midden **jaren '60** wankelen oude waarden. Het aantal kerkbezoekers neemt dramatisch af. De Onze Lieve Vrouwe zoekt samenwerking met andere parochies, maar het tij is niet te keren. De kerk is te groot en wordt in **1972** na krap 80 jaar afgebroken.

Achter op het terrein verschijnt een klein **octogonaal kerkje**. Dat nog standhoudt tot **1994**.

Vandaag de dag is er in de stad Utrecht aan deze kant van de A2 nog maar één parochie over: de **Martinus**, verdeeld over zeven locaties.

Op papier had men tien jaar geleden 29.375 ingeschrevenen. Volgens de Kerncijfers van het RKK bezocht in **2010** het bisdom Utrecht 0,8 % van de bevolking regelmatig een viering, d.w.z. minimaal 1x per maand. Bij de telling van maart **2023** was dat met de helft afgenomen.

In Oost woonden vorig jaar 33.767 personen. 0,4% bezoekt regelmatig een katholieke kerk. Dat zijn 136 personen. Oost nu is ongeveer 2x zo groot als de OLV-parochie destijds. Dus 68 mensen in Oost gaan met regelmaat naar de roomse kerk

2015	ingeschreven	29.375
2010 (RKK)	0,8 % NL regelmatig RK-bezoek	144.000
2023	0,4 % NL regelmatig RK-bezoek	72.000
2025 (Oost)	0,4 % van 33.767	136
2025 (OLV)	Gokje < helft	68

Fransiscaner burenen

Ook met de katholieke scholen is het intussen gedaan. De zusters vertrekken in **1973** en verkopen het klooster aan de Franciscanen. Hun centrale verhuist van Weert naar Utrecht.

Het waren in het begin **elf paters**.

Ze deden:

- Pastoraal werk
- ontvingen broeders die jaren in de missie werkten en even op adem moesten komen
- Een van de paters ging 3x in de week naar de Bijlmerbajes om zoals hij zei de *gevangenen te bemoedigen*

En verder leefden en zongen ze volgens hun leefregels. Ze hadden uit principe samen slechts één auto voor als het nodig was, die stond op het eigen terrein.

Maar ze werden steeds ouder en helaas, er was geen aanwas.

Buurt in verzet

Met als gevolg dat de laatste twee, Marcel en Ton, in **2018** vertrokken en het pand te koop werd gezet. Er blijkt van verschillende kanten belangstelling, maar de kogel gaat zagezegd nog niet door de kerk. Eén keer wordt het gekocht en doorverkocht.

Allemaal zonder overleg met de buurt.

Totdat een **Amsterdamse investeerder** het koopt, SOM is de naam.

Er is dan al heel veel overleg met de Gemeente geweest en de plannen zijn tig keer aangepast voordat de buurt wordt ingelicht. SOM wil de kelder uitbouwen, de monumentale serre afbreken en het dak verhogen, zodat er vijftien luxe appartementen in passen. We vragen de besluitvorming op via Wet Openbaarheid Bestuur. Dat had nog veel voeten in de aarde. De **Nationale Ombudsman** moest de gemeente dwingen de stukken op tafel te leggen

Het blijkt dat er intern veel verzet is geweest. De **afdeling Erfgoed** zei:

- *“Het is een afschuwelijk plan”* en
- *“Dit is de kans iets goeds voor de buurt te doen”*

Maar het was een gepasseerd station. De tijd van inbreiden en volbouwen was aangebroken.

Probleem voor ons was dat het **gebouw nog niet op de monumentenlijst** stond. Het was al wel opgenomen in de voorlopige lijst “religieus erfgoed”, maar voorlopig is nog niet definitief.

Wij hebben toen contact gezocht met de **Fabryck**, een bouwhistorisch bureau in Wittevrouwen. Zij hebben een goed onderbouwd rapport over de monumentale veranda geschreven.

Dat maakte indruk.

Enkele quotes:

- *De veranda is kenmerkend voor het gebouwde oeuvre van Ebbers*
- *Het lijkt geen twijfel dat de veranda in deze specifieke vorm moet worden geïnterpreteerd als kloostergang*
- *Klooster, kloostergang en binnentuin vormen een eenheid als architecturale compositie.*
- *Het is een religieus historisch ensemble dat als geheel nog totaal herkenbaar is.*
- *De veranda is – en dit is hoogst uitzonderlijk – exact 120 jaar na de oplevering nog volledig intact met inbegrip van de vloer op terrasso, het zonfilterende gele Engelse glas en de dakbedekking van Utrechtse blauwe pannen*
- *Dit maakt de veranda uniek en voldoet daarmee aan alle eisen om te worden aangemerkt als een object van hoge cultuurhistorische waarde*

Met dit duidelijke verhaal zijn we naar de rechter gestapt, die ons vertelde dat er procedureel geen fouten zijn gemaakt. We dachten toen dat als de gemeente een fout maakt, dat de gemeenteraad haar nog kan terugfluiten.

Intussen waren de kranten erop gedoken.

En ons protest had een naam gekregen:

ROES!
Red Ons Erfgoed, Stadsie!
Bewoners tegen teloorgang klooster

We hebben toen alle partijen in de Gemeenteaad benaderd. En binnen een paar weken stonden 39 van de 44 raadsleden achter het idee dat de veranda behouden moest worden. Men was ervan overtuigd dat er een stuk waardevol erfgoed vernietigd dreigde te worden. In de raad werd duidelijk gemaakt dat dit zo niet kon. En het college werd gevraagd wat het hier tegen ging doen.

Toen, ook diep onder de indruk, zei de wethouder dat dit zo echt niet had mogen gebeuren, maar dat ze jammer, jammer er niks meer aan kon veranderen. De vergunningen waren al verstrekt.

Uiteindelijk waren we bij de **Raad van State**. Daar hoorden we wat we al wisten, dat de procedures goed waren doorlopen, de Deken Roesstraat niet tot een beschermd stadsgezicht behoort en dat achterkanten van panden niet beschermd zijn. Dus al wil men de hele stad van aan de achterkant roze verven zei de rechter, dan kan dat, erfgoed of niet. We stonden dus met lege handen.

Om alle eventualiteiten voor te zijn, had SOM er op een zaterdag al voor gezorgd dat de cirkelzaag in de veranda ging ...

Het is intussen geschiedenis. Over 2 maanden hebben wij zo'n 45 nieuwe burens. We hebben ervan geleerd. En het blijft boeiend om te weten dat we op een historisch interessant stukje grond wonen.

Kees Verboom en Eppo Groenewold